

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КУРАХ Лариса Василівна

УДК 342.72

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА
ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ТА ГАРАНТІЇ
ЗАХИСТУ**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне
право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Ужгород – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ГЕРБУТ Вікторія Сергіївна

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
РІЗАК Михайло Васильович,
Заступник генерального директора ТОВ СП «НІБУЛОН»

кандидат юридичних наук,
СІДЕЙ Ярослав Ярославович,
Суддя Хустського районного суду
Закарпатської області.

Захист відбудеться 12 червня 2021 року об 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб. 21.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий 2 травня 2021 року

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Р.М. Фрідманський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема цілісності особистості, яка згадується мислителями ще з часів стародавніх країн, почало найактивніше розвиватися в 20 столітті. З тих часів і до сьогодні цілісність особистості ввійшла як в національні правові системи, так і в міжнародні нормативні акти, а також судову практику.

Хартія основоположних прав Європейського Союзу модернізувала концепцію цілісності особистості, надавши їй змісту права людини та поєднавши зі сферою медицини та біології.

При цьому, така ситуація не допомогла наблизитися до визначення чіткого та однозначного змісту даної категорії, а лише висунула нові та численні запитання стосовно природи цілісності особистості та її місця у праві. Так, останню називають основоположною цінністю, принципом, правом людини, етичною характеристикою або ж правовою категорією. Її досліджують в контексті права на життя та здоров'я людини, в рамках заборони тортур та іншого нелюдського та принижуючого гідність поведження, заборони рабства та підневільної праці, а також як цінноту, яка підпадає під захист права на повагу до приватного та сімейного життя тощо. Цілісність особистості поєднується та ототожнюється з гідністю людини та автономією, а також захищається в межах наукового прогресу в сфері медицини та біології. При цьому, в різноманітних джерелах можна віднайти згадки про фізичну, психічну, моральну, соціальну та інші види цілісності особистості, зміст та співвідношення яких залишається не з'ясованим.

Такі передумови пояснюють *актуальність* та важливість обраної теми дисертаційного дослідження.

Теоретичну основу дисертації склали праці таких вітчизняних правників-теоретиків, як: Аврамова О.Є., Бачинін В.А., Билиця А.Я., Бризгаліна О., Васильєва Н.Г., Власова О.В., Дробишевський С.А., Гершензон С.М., Головін А.С., Головченко В.В., Драган В.В., Жидкова О.С., Журавський В.С., Качак Н., Кисельов М., Козодаєв С.П., Колесова Н.С., Корогод В.А., Кундієв Ю.І., Леонтьєв А.Н., Ліпка М., Малєїна М.Н., Михайленко І.В., Олійник В.С., Островська Б.В., Панкевич О.З., Панов М.І., Петренко І.М., Посикалюк О.О., Протопова Т.В., Рабінович П.М., Савчин М.В., Сакало В.О., Сердюк В.Г., Серьогін В.О., Спіркін А.Г., Стеценко С.Г., Талдикін О.В., Тиріна М.П., Тищенко П.Д., Третьякова В.Г., Фандо Р.А., Церковна А.О., Шапшев К.Н., Шулкина Н.Г., Юдін Т.І. та ін..

Серед зарубіжних вчених, праці яких були дотичними до обраної тематики, слід виділити наступних: Адено Аддіс, Аканді-Кумбе Дж.Ф., Аннас Дж.К., Берштейн Дж.М., Глезерман М., Гленсі Р.Д., Гоббс Т., Госепат Ш., Гуше Д., Даруолл С., Девіс А., Дікон Р., Згречча Е., Каврал-Кастаньєда А., Кейтеб Дж., Краммер І.П., Лавацца А., Ломанн Г., Малларді В., Мейлахс П.А., Новак М., Позі Д.А., Сантіланті-Доєрті П., Токарчик Р.О., Сото-Рамірез Л., Уїтман Дж.К., Уоллер Дж., Уорен С.Д., Фелдман Д., Фінк М., Хен Ю.В., Хендрікс А., Шибєр С. та ін..

В той же час, адміністративно-правовий механізм забезпечення права на цілісність особистості представниками юридичної науки вивчався тільки у окремих аспектах та у відповідності до конкретних цілей досліджень, що ставилися науковцями у різні періоди. Дана тематика не виступала предметом комплексного ґрунтовного дослідження, що, відповідно, зумовило відсутність загальноприйнятих підходів до розкриття проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» в межах наукової теми «Удосконалення правового забезпечення публічного адміністрування у контексті євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації НДР: 0118U004531).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексний аналіз теорії та практики в сфері концепції цілісності особистості з врахуванням вітчизняного, міжнародного та європейського досвіду.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні *завдання*:

- проаналізувати сутність цілісності особистості як філософсько-правової концепції;
- визначити місце цілісності особистості в систематиці прав людини;
- дослідити межі права на цілісність особистості, а саме вивчити особливості євгеніки, репродуктивного клонування та використання тіла людини та його частин з метою отримання фінансової вигоди;
- розглянути теоретико-правові особливості інформованої згоди на медичне втручання, як частини права на цілісність особистості;
- здійснити аналіз міжнародно-правових стандартів цілісності особистості в практиці Європейського суду з прав людини.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають в процесі реалізації права на цілісність особистості в умовах сьогодення.

Предметом дослідження виступили сутнісний зміст та гарантії захисту права на цілісність особистості.

Методи дослідження. Проведене наукове дослідження базувалося на використанні ряду філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження.

За допомогою *історико-правового методу* здійснено аналіз виникнення та розвитку поняття цілісності особистості в різних історичних епохах, а також проведено дослідження таких категорій як євгеніка, клонування, а також інформована згода на медичне втручання (підрозділи 1.1., 2.1., 2.2).

Формально-юридичний метод застосовується під час вивчення текстів вітчизняних, міжнародних та європейських нормативних актів щодо права на цілісність особистості, так само як і відповідного прецедентного права Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2., розділ 3).

Використання *порівняльно-правового методу* дало змогу визначити співвідношення таких різновидів цілісності особистості як фізична, психічна, моральна та соціальна цілісність, а також проаналізувати цілісність особистості

з гідністю та автономією людини. Даний метод було застосовано в ході вивчення інформованої згоди особи на медичне втручання та в ході проведення клінічних досліджень (підрозділи 1.1., 2.2.).

На основі *діалектичного методу* вдалося розглянути цілісність особистості як основоположну цінність людини, визначити її характерні риси, дослідити цілісність особистості в якості права людини, торкнутися питання його змісту та обсягу, передумов його формування в контексті медичного та біологічного наукового прогресу (підрозділ 1.1., 1.2.).

Основні результати досліджень, здійснених в ході написання дисертаційної роботи ґрунтуються на аналізі джерел вітчизняної та зарубіжної юридичної доктрини, аналітичних та статистичних матеріалів, Конституції України, законодавства України, міжнародно-правових актів, рекомендацій, звітів та доповідей, інших матеріалів міжнародно-правових організацій Європи та світу, прецедентного права ЄСПЛ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота являється одним з перших комплексних адміністративно-правових досліджень права на цілісність особистості, його змісту та гарантій захисту. В результаті даного дослідження сформульовано ряд нових положень, висновків та пропозицій, а саме:

уперше:

- запропоновано авторське визначення цілісності особистості, як сукупності взаємопов'язаних вимог, свобод, імунитетів та гарантій, якими володіє особа відносно адресатів даного права, та якими забезпечується її можливість до повноти та довершеності у фізичному, психічному, моральному та соціальному смислі, в тому числі, і в сфері біомедицини.

- проаналізовано зміст права на цілісність особистості через вивчення його кількісних та якісних показників в тому вигляді, в якому воно закріплене в Хартії основоположних прав Європейського Союзу. Серед якісних характеристик, зокрема, співвідносяться носії даного права, його адресати та речі, які це право надає носіям стосовно адресатів даного права; серед кількісних – межі та обмеження права на цілісність особистості;

- обґрунтовано взаємозв'язок соціальної цілісності та цілісності моральної, де остання являється такою категорією, яку варто здебільшого розглядати як етичну за характером. Людина є цілісною морально, якщо її вчинки по життю відповідають її внутрішнім поглядам та переконанням, а також з іншого боку – зовнішнім нормам суспільної моралі. Соціальну цілісність, в силу її залежності від ставлення суспільства до особистих переконань відповідної людини, можна визначити як повагу до цілісності моральної, чим одночасно пояснюється і відмінність, і взаємозалежність двох даних категорій;

удосконалено:

- положення щодо співвідношення цілісності особистості з автономією та гідністю, а саме щодо того, що якщо в контексті гідності забезпечення цілісності особистості повинне передбачати відсутність неправомірних, негативних посягань, то в рамках автономії людини дотримання

цілісності особистості може означати наявність згаданих вище типів посягань, якщо вони є бажаними для особи;

- положення щодо розмежування за змістом та метою інформованої згоди в клінічній медицині та інформованої згоди в рамках дослідницької медицини та біології, а саме, в першому випадку, основною метою визначено медичну допомогу, а ціллю – вилікувати людину; в другому ж випадку на перший план виноситься покращення способів та засобів надання такої медичної допомоги. Інакше кажучи, у першому випадку, невтручання, тобто відмова від медичного втручання може нанести шкоди здоров'ю та життю людини або ж принаймні є такий ризик. В другому випадку – таких наслідків може бути завдано саме втручанням зі сторони професіоналів;

- видову класифікацію цілісності особистості, в результаті чого було аргументовано пропозицію розглядати фізичну, психічну, моральну та соціальну цілісності не як окремі самостійні її види, як споріднені елементи, грані одного цілого;

набули подальшого розвитку:

- доктринальне розуміння права на цілісність особистості, а саме аргументація щодо основоположності права людини на цілісність особистості в силу притаманних йому універсальності, абстрактності, моральності та пріоритету стосовно позитивного права;

- твердження про помилковість повного ототожнення цілісності особистості та особистої недоторканності, яке частково пояснюється неточним перекладом Хартії основоположних прав людини Європейського Союзу (в перекладі на українську/російську мови перекладають «integrity» (тобто «цілісність») як «недоторканність», яка на оригінальній мові звучить як «security» (тобто «безпека»));

- вивчення прецедентного права Європейського суду з прав людини в сфері цілісності особистості, зокрема детально вивчено та систематизовано позитивні зобов'язання країн в сфері захисту права на цілісність особистості в межах права на повагу до приватного життя, права на життя та заборони тортур, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарання, де в останніх двох випадках такі зобов'язання передбачають більш суворі засоби забезпечення та захисту цілісності особистості, а також щодо визначення рівня важкості відповідного порушення цілісності особистості.

Практичне значення одержаних результатів. Підходи, висновки та пропозиції, що сформульовані в даній науковій роботі можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого теоретичного вивчення права на цілісність особистості, його змісту та механізму забезпечення, в тому числі і в межах розвитку загальних та галузевих юридичних дисциплін, зокрема конституційного права, адміністративного права та медичного права;

- *навчальному процесі* – в ході написання підручників та навчальних посібників з конституційного права, адміністративного права та медичного права, для підвищення кваліфікації, підготовки та перепідготовки фахівців у

вищезгаданих сферах, викладання відповідних дисциплін та спецкурсів, наукових дослідженнях студентів та аспірантів;

- *просвітницькій та правовиховній роботі* – для підвищення правової культури населення, державних службовців, працівників органів місцевого самоврядування, а також лікарів, науковців та інших працівників сфери медицини та біології;

- *правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства України щодо прав та свобод людини, якості надання медичних послуг, науково-дослідної діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею. Усі теоретичні положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, зокрема ті, що розкривають наукову новизну, базуються на власних дослідженнях, аналізі та переосмисленні наукових та нормативно-правових джерел, отримані та сформульовані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, узагальнення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження обговорювалися на попередньому захисті на кафедрі адміністративного, фінансового та інформаційного права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», а також оприлюднені в ході проведення міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Запоріжжя, 25–26 жовтня 2019 р.); міжнародної науково-практичної конференції «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 5 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, в тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, а також у 2 тезах доповідей науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена метою та завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, чотирьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 183 сторінки, список використаних джерел на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, встановлено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету і завдання, об'єкт і предмет, а також методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; визначено відомості про їх апробацію та публікації автором основних положень дослідження, його структуру й обсяг.

Розділ I «Цілісність особистості як основоположна цінність» присвячено аналізу співвідношення цілісності особистості з гідністю та автономією, а також визначається місце цілісності особистості в систематиці прав людини.

У підрозділі 1.1. «Співвідношення цілісності особистості з гідністю та автономією» досліджено підходи до розуміння цілісності особистості в філософії та праві, співставлено таку цінність людини з її гідністю та автономією, а також розглянуто різновиди цілісності особистості.

Встановлено, що попри відсутність єдності авторів щодо сутності цілісності особистості, більшість позицій вчених базуються на визначенні останньої у двох контекстах. Так, найчастіше цілісність особистості, визначають або як рису характеру особи, яка свідчить про її порядність, чесність, «правильність» з точки зору власної та суспільної моралі, або ж як явище, ядром якого є повнота та довершеність особи. Представниками юридичної доктрини здебільшого пропонується другий варіант.

Загальна характеристика розуміння гідності людини, її природи та змісту демонструє, що цілісність особистості як риса характеру людини розходиться з концепцією гідності особи щонайменше в силу того, що цілісна особа в описаному вище значенні викликає повагу за таку рису особистості, в той час як повага до гідності особи повинна виникати з самого факту «людяності особи», незалежно від її особистісних характеристик.

Розкриття ж змісту цілісності особистості через «повноту та довершеність людини», з іншого боку, в літературі нерозривно пов'язане з гідністю людини. Фізична цілісність особи авторами асоціюється з гідністю найчастіше, а інколи два дані терміни взагалі розглядаються як синоніми.

Охарактеризовано різновиди цілісності особистості, їх зміст та характер взаємозв'язку. Встановлено, що в правовій доктрині, законодавстві та судовій практиці виділяють різні види цілісності особистості, а саме найчастіше називаються фізична, психологічна, моральна та соціальна цілісності особистості. Доведено, що через нерозривний зв'язок останніх, а також з огляду на той факт, що порушення одного з вищеназваних різновидів цілісності особистості тягне за собою також порушення і принаймні одного або ж всіх інших, доречніше розглядати фізичну, психологічну, моральну та соціальну цілісність особистості не як різні окремі її підвиди, а як аспекти єдиного цілого.

Вивчено природу та значення автономії людини. Констатовано, що в світлі сучасних умов розвитку суспільства, враховуючи активний науково-технічний прогрес в галузях медицини, біології та генетики, аспект автономії людини починає відігравати центральну роль для повноцінного забезпечення цілісності особистості. Обґрунтовано думку, що якщо в контексті гідності забезпечення цілісності особистості повинне передбачати відсутність неправомірних, негативних посягань, то в рамках автономії людини дотримання цілісності особистості може означати наявність згаданих вище типів посягань, якщо вони є бажаними для особи.

У підрозділі 1.2. «Цілісність особистості в систематиці прав людини» зроблено спробу визначити місце цілісності особистості в систематиці прав людини.

Узагальнено, що як людська цінність, цілісність особистості в більшій чи меншій мірі захищається всіма правами і свободами особи. Констатовано, що в такому контексті, частіше за все вона розглядається в рамках заборони

катування, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарання, права на особисту недоторканність, на повагу до приватного життя.

Визначено, що під дію заборони катування, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарання попадають лише найважчі випадки порушення цілісності особистості. Дослідження змісту заборони катування, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарання дало можливість умозаключити, що у випадку дій, які можна кваліфікувати як катування порушуються всі аспекти цілісності людини – фізичний, психічний, моральний та соціальний. В рамках нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання, завдання фізичного болю може і не відбутись, оскільки такі дії можуть обмежитись лише погрозою застосування насильства, а отже непорушення цілісності фізичної не передбачає в обов'язковому порядку забезпечення психічної, моральної, соціальної цілісності особистості, яким в даному випадку шкода завдається. Попри це, у випадку посягання на фізичну цілісність, автоматично здійснюється посягання і на всі інші аспекти цілісності особистості.

Констатовано, що цілісність особистості являється цінністю, захищеною правом на особисту недоторканність. Звернено увагу, що повне ототожнення таких двох категорій, яке варто вважати помилковим, зумовлене окрім іншого неточностями перекладу Хартії основоположних прав людини ЄС, де «integrity», тобто «цілісність» перекладається як «недоторканність», яка на оригінальній мові звучить як «security», тобто «безпека».

Узагальнено, що у випадку порушення цілісності особистості шляхом піддавання її рабській праці або іншому підневільному становищу, однозначно страждають всі аспекти цілісності особистості. Акцентовано, що специфікою характеризується соціальна цілісність особи, оскільки рабство передбачає сприйняття особи як товар, що заперечує її людяність, а отже робить її «соціально мертвою».

Обґрунтовано, що особливістю цілісності особисті як частини права на приватне життя є те, що в такому розумінні перша забезпечується не лише шляхом захисту від неправомірних дій, але й з точки зору права особи на правомірну автономну поведінку. Окрім цього, саме в розрізі права на приватне життя цілісність особистості найактивніше досліджується сьогодні в усьому світі.

Охарактеризовано цілісність особистості як право людини в тому розумінні, в якому воно закріплене в Хартії основоположних прав Європейського союзу, а саме розкрито якісні та кількісні характеристики його змісту та представлено його авторське доктринальне визначення. Серед якісних характеристик, зокрема, співвіднесено носіїв даного права, його адресатів та речі, які це право надає носіям стосовно адресатів, а серед кількісних – межі та обмеження права на цілісність особистості. Аргументовано основоположність права на цілісність особистості через призму притаманних йому універсальності, абстрактності, моральності та пріоритету стосовно позитивного права.

Запропоновано право на цілісність особистості розуміти як сукупність взаємопов'язаних вимог, свобод, імунітетів та гарантій, якими володіє особа

відносно адресатів даного права, та якими забезпечується її можливість до повноти та довершеності у фізичному, психічному, моральному та соціальному смислі, в тому числі, і в сфері біомедицини.

Розділ 2 «Гарантії права на цілісність особистості» присвячено аналізу заборони євгеніки, спрямованої на селекцію людини, репродуктивного клонування, перетворення тіла людини та його частин на джерело фінансової вигоди, а також змісту та значення інформованої згоди особи на втручання в її фізичну та психологічну цілісність.

Вивчення заборони євгеніки, клонування та перетворення тіла людини та його частин на джерело фінансової вигоди досліджується в однойменному *підрозділі 2.1. «Заборона євгеніки, клонування та перетворення тіла та його частин на джерело фінансової вигоди»*.

Узагальнено, що попри існування різноманітних практик покращення якості наступних людських поколінь ще з стародавніх часів, а також той факт, що наука «євгеніка» в період її зародження мала на меті лише благородні та корисні цілі, сучасне негативне соціальне та нормативне її сприйняття зумовлене жорстокими діями у період розквіту Нацистського режиму. Акцентовано увагу на тому, що хоча євгеніка в її класичному розумінні вже давно втратила колишню славу, однак сучасні революції в частині біотехнологій, генетики та медицини відродили її актуальність в новій формі – «ліберальної євгеніки», яка характеризується контраверсійністю та неоднозначним сприйняттям.

Досліджено, що не дивлячись на існування великої кількості міжнародних правових актів, які торкаються ліберальної євгеніки в частині досягнень біології та медицини, розвитку генетики та геноміки, етичних а біоетичних проблем, уніфікованих та загальних міжнародних правил «нео-євгеніки», на даний момент, в міжнародному праві не спостерігається.

Визначено, що хоча правовідносини в сфері репродуктивного клонування характеризуються однозначністю та абсолютністю та є забороненими в міжнародному та національному праві, проблематика терапевтичного клонування потребує більш детального дослідження, а також нормативного закріплення та регулювання.

Констатовано, що хоча якісне функціонування донорства на трансплантації впливає не лише на забезпечення прав і свобод людини, але й часто являється невід'ємною умовою збереження життя та повноцінного існування людської істоти, на практиці реалізація даного інституту стикається з низкою проблем. Встановлюючи загальні принципи в сфері описуваного питання, міжнародні та національні законодавці також не оминули увагою специфічні моменти та особливі аспекти в ході вищеописаних дій, на кшталт регламентації правомірності реклами про потребу в органах, тканинах чи частинах тіла людини, а також переліку тих фінансових затрат, які вважаються допустимими в ході трансплантаційної діяльності.

Встановлено, що правовідносини в сфері права на цілісність особистості не характеризуються наявністю спеціального адміністративно-правового механізму забезпечення, підпадаючи під загальне регулювання в сфері охорони здоров'я та клінічних досліджень. Попри наявність нормативних заборон

репродуктивного клонування та використання тіла людини та його частин з метою наживи, конкретної заборони евгеніки у вітчизняному праві не спостерігається, як і власне терміну «право на цілісність особистості».

У підрозділі 2.2. «Правова природа інформованої згоди» досліджено історико-правові особливості розвитку даного інституту, його сучасні зміст, умови правомірності та значення в рамках права на цілісність особистості.

Проведене історико-правове дослідження еволюції та розвитку інституту інформованої згоди демонструє його двояку природу. Так, в одному контексті, останній формувався як частина правовідносин з надання медичної допомоги, стосунків між пацієнтом та лікарем та захисту їх взаємних прав. З іншого боку, інститут інформованої згоди став наслідком обставин, які супроводжували період нацистського терору та тогочасних жахливих експериментів, що ставилися на людях, тобто формувався як умова участі особи в клінічних дослідженнях.

Узагальнено, що на сучасному етапі, інформована добровільна згода характеризується активним доктринальним вивченням, а також багаторівневим нормативним закріпленням як щодо загальних принципів та правил, так і за особливих умов. Досліджується також інформована згода в специфічних правовідносинах, а саме трансплантології та донорстві, генетиці, біоетиці, сфері біомедичних досліджень.

Обґрунтовано пропозицію розмежовувати інформовану згоду в сфері медичної допомоги та інформовану згоду в сфері клінічних досліджень, оскільки, не дивлячись на практично ідентичне нормативне регулювання та механізм забезпечення, вони різняться на рівні мети та змісту. Так, в першому випадку, шкоди може бути завдано невтручанням в цілісність особистості, а в другому – шляхом втручання в неї.

Розділ III «Право на цілісність особистості в практиці Європейського суду з прав людини» стосується вивчення текстів судових рішень даної інстанції, в яких розкриваються позиції Страсбурзького суду щодо сутності та забезпечення права на цілісність особистості.

Узагальнено, що прецедентне право Європейського суду з прав людини в сфері права на цілісність особистості є доволі широкою та різноманітною за змістом. З 70-х років, коли вперше в рішеннях Суду почав зустрічатися термін «цілісність особистості», мова йшла здебільшого про фізичну цілісність особистості. На сьогоднішній день право на фізичну, психологічну та моральну цілісність найчастіше захищаються в рамках статей 2 (право на життя), 3 (заборона катування, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарання) та 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини.

Визначено, що цілісність особистості вважається Європейським судом з прав людини частиною заборони тортур та/або права на вагу до приватного життя у справах, які стосувалися тілесних покарань над неповнолітніми, фізичного насильства та психологічного насильства та знущань, домашнього насильства, сексуального насильства, зґвалтування, здійснення медичного втручання без інформованої добровільної згоди на те особи, неправомірного

порядку проведення допитів, порушення прав психічно-хворих осіб, дітей та неповнолітніх, інформаційних прав журналістів тощо.

Розглянуто справи в сфері права на здоров'я, які досліджувалися Європейським судом з прав людини в межах права на життя та права на повагу до приватного життя особи. Звертається увага на наявність в прецедентному праві Європейського суду з прав людини рішень, якими тлумачиться порушення цілісності особистості в межах репродуктивних прав, а саме піднімаються питання абортів та стерилізації.

Звертається увага на те, що найбільш серйозні за рівнем тяжкості посягання на право людини випадки розглядаються за статтями 2 та 3 Європейської конвенції з прав людини, а саме права на життя та заборони тортур. Якщо потрібного рівня важкості на думку Суду досягнуто не було, застосовується стаття 8 Конвенції про право на повагу до приватного життя. При цьому, чіткого та однозначного висвітлення матеріального розуміння аспектів визначення такої тяжкості порушень віднайдено не було.

Досліджено, що переважна більшість справ Європейського суду з прав людини стосується позитивних обов'язків держави забезпечувати фізичну, психологічну та моральну цілісність особи, широко трактуючи межі та характер таких зобов'язань країн-членів Ради Європи в сфері забезпечення та захисту цілісності особистості.

Встановлено, що хоча Європейський суд з прав людини і виділяє фізичну, тілесну, моральну та психологічну цілісність особистості, у текстах рішень даного органу правосуддя не міститься ніяких пояснень, характеристики та розмежування таких видів цілісності особистості, зазначаючи лише, що порушення фізичної цілісності повинне санкціонуватися національними правовими системами найсуворіше.

Констатовано, що в ході вивчення прецедентного права Європейського суду з прав людини, рішень чи окремих тлумачень щодо права на цілісність особистості в сфері біомедицини знайдено не було.

ВИСНОВКИ

В дисертації проведено аналіз сутності права на цілісність особистості, його основних рис та сучасного розуміння, а також проаналізовано особливості розуміння такої категорії в прецедентному праві Європейського суду з прав людини. За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні основні висновки:

1. Тракткування цілісності особистості як її порядності та чесності, відданості власним моральним стандартам, принципам та етичним нормам розходиться з концепцією гідності особи в силу того, що цілісна особа в описаному вище значенні викликає повагу саме за такі риси особистості, в той час як повага до гідності особи повинна виникати з самого факту «людяності особи», незалежно від її особистісних характеристик.

2. Не дивлячись на відсутність чіткого визначення, найчастіше цілісність особистості розглядається авторами як повнота та довершеність

людини та пов'язується з гідністю та автономією. Гідність особи найчастіше ототожнюють з фізичною цілісністю. Однак, фізична цілісність є невіддільною від психічної, моральної та соціальної, які варто розглядати не як окремі її види, а як різні грані єдиної цілісності особистості.

3. Сучасне розуміння цілісності особистості все більш актуалізує її зв'язок з автономією людини. А тому підвищується значення психічної цілісності особистості та піднімається питання правомірних порушень такої цілісності, які навіть інколи будучи небезпечними та шкідливими, відповідають волі особи.

4. Будучи основоположною цінністю, цілісність особистості тією чи іншою мірою, захищається всіма правами людини. Джерелами найчастіше цілісність особистості пов'язують з такими правами людини, як: право на життя, заборона катування, іншого нелюдського чи принижуючого гідність поводження та покарання, право на особисту недоторканність, заборона рабства та підневільної праці, право на повагу до приватного життя.

5. В сучасному праві, цілісність особистості прийнято розглядати як право людини в сфері біомедицини, в силу того змісту, в якому його закріплено в Хартії фундаментальних прав ЄС на початку другого тисячоліття.

6. Для аналізу змісту права на цілісність особистості досліджено його якісні та кількісні характеристики. В межах якісних характеристик визначено носіїв даного права, якими є пацієнти або особи, які погодилися стати учасниками клінічних досліджень; його адресатів, а саме медиків, біологів, які здійснюють клінічні дослідження та інших подібних професіоналів; та речей, яких це право надає носіям стосовно адресатів. Визначено, що особливістю права на цілісність особистості є те, що воно включає в себе в повній мірі вимоги, свободи, повноваження та імунітети. В рамках кількісних характеристик розглянуто обсяг права на цілісність особистості через його межі, якими було названо формальні та спеціально встановлені, а саме заборону репродуктивного клонування, євгеніки з метою селекції людини та використання людини тіла людини з метою отримання фінансової вигоди, а також загальні, тобто інше право людини, в даному випадку – права лікарів та їх обов'язки діяти максимально на користь особи.

7. Запропоновано право на цілісність особистості визначити як сукупність взаємопов'язаних вимог, свобод, імунітетів та гарантій, якими володіє особа відносно адресатів даного права, та якими забезпечується її можливість до повноти та довершеності у фізичному, психічному, моральному та соціальному смислі, в тому числі, і в сфері біомедицини.

8. Аналіз таких складових змісту права на цілісність особистості як заборона євгеніки, клонування, перетворення тіла та його частин на джерело фінансової вигоди продемонстрував необхідність встановлення єдиних міжнародних стандартів у сфері регулювання клонування людини та заборони євгенічних практик з цілями селекції людини. Це пояснено тим, що попри позитивні та корисні цілі покращення здоров'я та рівня життя населення, які переслідувалися євгенічними практиками на початкових етапах даної науки, абсолютного та безапеляційного негативного забарвлення селекція людей

набула в період правління Нацистського режиму. Констатовано, що на сучасному етапі розвитку людства в світлі біомедичного прогресу, тематика неоевгеніки або ліберальної евгеніки, маючи багато прихильників, все одно залишається вкрай дискусійною та контраверсійною, так само як інший вид маніпуляції з геномом людини – клонування, що негативно відбивається на правозакріпленні та правозабезпеченні у межах даних правовідносин. Встановлено, що заборона використання тіла людини та його частин і тканин з метою отримання фінансової вигоди характеризується однозначністю, абсолютністю заборони та наявністю єдиних міжнародних стандартів регулювання.

9. Констатовано, що правова система України не містить в собі окремо виділеного права на цілісність особистості та специфічного адміністративно-правового механізму його забезпечення. Серед основних проблем в даній сфері названо загальні питання, які існують в сучасних реаліях охорони здоров'я та клінічних досліджень: необхідність завершення медичної реформи в Україні, гармонізація українського законодавства та правового механізму забезпечення прав людини в сфері біомедицини, клінічних та доклінічних випробувань з правом ЄС та європейськими стандартами. Одним з перших та найважливіших кроків в даному напрямку варто вважати внесення самого терміну «право на цілісність особистості» в правову базу України, а саме до Закону України «Про лікарські засоби» та до «Основ законодавства про охорону здоров'я».

10. Інститут інформованої добровільної згоди являється предметом багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень. Окрім цього, Міжнародна правова база містить в собі ряд важливих нормативних актів, якими врегульовані ті чи інші аспекти надання інформованої добровільної згоди як в загальному порядку, так і в специфічних сферах правовідносин, а саме трансплантології та донорстві, генетиці, біоетиці, сфері біомедичних досліджень. Інститут інформованої згоди також доволі глибоко вкорінений і у вітчизняному праві.

11. Проведення історико-правового дослідження інституту інформованої згоди дозволило зробити висновок, що інформована згода в сфері медичної допомоги та інформована згода в сфері клінічних досліджень, не дивлячись на практично однакове нормативне регулювання та механізм забезпечення, характеризуються відмінностями щодо їх мети та змісту. Інформована згода в сфері медичної допомоги має на меті власне надати таку допомогу та вилікувати людину, а відмова від такого втручання може нанести шкоди життю та здоров'ю людини. Інформована згода на клінічні дослідження, перш за все, захищає юридичні інтереси сторони, яка такі дослідження проводить, оскільки в даному випадку, шкоди життю та здоров'ю може бути спричинено самим таким втручанням. А тому, ефективний захист права на цілісність особистості у випадку проведення клінічних досліджень на людині потребує більш суворих правил в сфері надання інформованої згоди.

12. Дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо цілісності особистості показали, що найчастіше дана цінність захищалася в межах права на життя, заборони катування, нелюдського та принизливого поведіння та покарання, або ж права на повагу до приватного життя (щодо

посягань з нижчим рівнем тяжкості). Серед основних позитивних рис прецедентного права Страсбурзького суду виділено те, що в ньому доволі широко трактуються позитивні зобов'язання країн щодо захисту цілісності особистості, а також правила визначення рівня тяжкості посягання на дану цінність. До недоліків було віднесено відсутність ґрунтовного тлумачення матеріального змісту концепції цілісності особистості та недостатнє висвітлення змісту та захисту цілісності особистості саме в біомедичному вимірі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях:

1. Курах Л.В. Правові підходи до розуміння цілісності особистості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. Том 2.
2. Курах Л.В. Теоретико-правовий аналіз різновидів цілісності особистості. *Правові новели*. 2020. № 12. Том 2.
3. Курах Л.В. Поняття та правове регулювання евгеніки: історичний екскурс. *Право і суспільство*. 2020. № 3. Том 2.
4. Курах Л.В. Поняття та види міжнародної інтеграції: теоретико-правовий аналіз. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). Том 2.
5. Курах Л.В. Цілісність особистості в практиці європейського суду з прав людини. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6(34)

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Курах Л.В. До питання цілісності особистості в практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 жовтня 2019 р., Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019.
2. Курах Л.В. Поняття та види цілісності особистості. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя : Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020.

АНОТАЦІЯ

Курах Л.В. Адміністративно-правове забезпечення права на цілісність особистості: сутнісний зміст та гарантії захисту. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 – Право). – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2021.

Дисертаційна робота є одним з перших в Україні комплексних досліджень права на цілісність особистості, сутнісного змісту даного права в умовах його сучасного розуміння та традиційного понятійного навантаження в світлі

сьогоденних тенденцій розвитку суспільства та права, медичного та біологічного наукового прогресу, гарантій захисту даного права, його розвитку в прецедентному праві Європейського суду з прав людини та особливостей адміністративного забезпечення.

Визначено специфіку співвідношення цілісності особистості з гідністю та автономією людини яке показало зростання важливості аспекту автономії в сучасному розумінні цілісності особистості, що обумовлене науковим медичним та біологічним науковим прогресом та що на практиці забезпечується умовою інформованої згоди особи на будь-яке зовнішнє втручання.

Узагальнено, що цілісність особистості як цінність, являється в тій чи іншій мірі захищеною всіма правами і свободами людини, однак найчастіше вона розглядається в рамках заборони катування, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарання, права на особисту недоторканність, на повагу до приватного життя.

Узагальнено, що в умовах сучасного біомедичного прогресу, цілісність особистості варто сприймати саме як право людини, яке визначене в Хартії основоположних прав ЄС. Аналізується зміст даного права людини шляхом дослідження його якісних та кількісних характеристик.

Проаналізовано такі складові змісту права на цілісність особистості як заборона евгеніки, клонування, перетворення тіла та його частин на джерело фінансової вигоди, а також вимога інформованої згоди особи на будь-яке втручання в цілісність особистості. Висловлено пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення права на цілісність особистості в межах вітчизняної правової системи.

Вивчено практику Європейського суду з прав людини в сфері права на цілісність особистості. Констатовано, що рішень чи окремих позицій щодо забезпечення та захисту цілісності особистості в сфері біомедицини знайдено не було.

Ключові слова: права та свободи людини, гідність, автономія, цілісність особистості, Європейський суд з прав людини, евгеніка, клонування, інформована згода, заборона катування, Хартія основоположних прав Європейського Союзу, адміністративно-правовий механізм.

АННОТАЦІЯ

Курах Л.В. Административно-правовое обеспечение права на целостность личности: сущностное содержание и гарантии защиты. - На правах рукописи.

Диссертация на получение ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право» (081 - право). - ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», Ужгород, 2021.

Диссертационная работа является одним из первых в Украине комплексных исследований права на целостность личности, сущностного содержания данного права в условиях его современного понимания и традиционного понятийного нагрузки в свете сегодняшних тенденций развития

общества и права, медицинского и биологического научного прогресса, гарантий защиты данного права, его развития в прецедентном праве Европейского суда по правам человека и особенностей административного обеспечения.

Определена специфика соотношения целостности личности с достоинством и автономией человека которое показало рост важности аспекта автономии в современном понимании целостности личности, обусловлено научным медицинским и биологическим научным прогрессом и на практике обеспечивается условием информированного согласия лица на любое внешнее вмешательство.

Обзор, что целостность личности как ценность, является в той или иной степени защищаемой всеми правами и свободами человека, однако чаще всего она рассматривается в рамках запрета пыток, бесчеловечного и унижающего достоинство обращения и наказания, права на личную неприкосновенность, на уважение частной жизни.

Обзор, что в условиях современного биомедицинского прогресса, целостность личности стоит воспринимать именно как право человека, которое определено в Хартии основных прав ЕС. Анализируется содержание данного права человека путем исследования его качественных и количественных характеристик.

Проанализированы такие составляющие содержания права на целостность личности как запрет евгеники, клонирование, преобразование тела и его частей на источник финансовой выгоды, а также требование информированного согласия лица на любое вмешательство в целостность личности. Высказаны предложения по совершенствованию административно-правового механизма обеспечения права на целостность личности в рамках отечественной правовой системы.

Изучено практику Европейского суда по правам человека в сфере права на целостность личности. Констатировано, что решений или отдельных позиций по обеспечению и защите целостности личности в сфере биомедицины найдено не было.

Ключевые слова: права и свободы человека, достоинство, автономия, целостность личности, Европейский суд по правам человека, евгеника, клонирование, информированное согласие, запрет пыток, Хартия основных прав Европейского Союза, административно-правовой механизм.

SUMMARY

Kurakh L.V. Administrative and legal support of the right to personal integrity: the essential content and guarantees of protection. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.07 «Administrative law and process; finance law; information law »(081 - Law). - Uzhhorod National University, Uzhhorod, 2021.

The dissertation is one of the first in Ukraine comprehensive studies of the right to personal integrity, the essence of this right in terms of its modern understanding and traditional conceptual load in light of current trends in society and law, medical and

biological scientific progress, guarantees of protection of this right, its development in the European Court of Human Rights case law and the peculiarities of administrative support.

The specificity of the ratio of personal integrity with dignity and human autonomy is determined, which showed the growing importance of the aspect of autonomy in the modern understanding of personal integrity, which is due to scientific medical and biological scientific progress and is provided practically by informed consent to any external intervention.

It is generalized that personal integrity as a value is to some extent protected by all human rights and freedoms, but most often it is seen in the prohibition of torture, inhuman and degrading treatment and punishment, the right to personal security, respect for private life.

It is generalized that in the conditions of modern biomedical progress, personal integrity should be perceived as a human right, which is defined in the Charter of Fundamental Rights of the EU. The content of this human right is analyzed by studying its qualitative and quantitative characteristics.

Such components of the content of the right to personal integrity as the prohibition of eugenics, cloning, transformation of the body and its parts into a source of financial benefit, as well as the requirement of informed consent of the person to any interference with personal integrity are analyzed. Suggestions for improving the administrative and legal mechanism to ensure the right to personal integrity within the domestic legal system are presented.

The practice of the European Court of Human Rights in the field of the right to personal integrity is studied. It was stated that no solutions or individual positions on ensuring and protecting personal integrity in the field of biomedicine were found.

Key words: human rights and freedoms, dignity, autonomy, personal integrity, European Court of Human Rights, eugenics, cloning, informed consent, prohibition of torture, Charter of Fundamental Rights of the European Union, administrative and legal mechanism.